

Consideracions sobre l'ús de l'article en italià i català

Isabel Turull i Crexells (Università degli Studi di Roma La Sapienza)

Objectius d'aquesta comunicació

Ens proposem fer una comparació sistemàtica de com dues llengües romàniques com són l'italià i el català han desenvolupat l'ús de l'article des d'una situació, la del llatí, en què aquest no existia. El nostre serà, però, un estudi sincrònic sobre la situació actual.

Voldríem que aquest estudi, essencialment descriptiu, pogués ser el nucli per a una futura anàlisi més extensa i aprofundida. De moment només traurem unes mínimes conclusions basades en la nostra comparació, i també en els suggeriments extrets de l'article de Lorenzo Renzi: "Grammatica e storia dell'articolo italiano" (dins *Studi di grammatica italiana*, a cura de la Accademia della Crusca, volum V, Florència, 1976)

Què considerem article

Per a la nostra comparació sistemàtica de l'italià i el català ens basem en dues gramàtiques, una per a cada llengua: per a l'italià la *Grammatica italiana* de Luca Serianni (Utet Università, Torí 1989) i per al català la *Gramàtica del català contemporani* (Ed. Empúries, Barcelona, 2002), concretament el capítol dedicat als determinants a càrrec de Josep M. Brucart (vol.2, pàgs 1435-1516), i hem de partir de la base que els conceptes en què es basen poden no ser idèntics. La mateixa definició d'**article** presenta alguns matisos diferents.

Serianni considera **article** tant el determinat com l'indeterminat i introdueix el capítol amb una descripció general dels criteris de l'ús de l'un o de l'altre, basant-se en Renzi (1976). Aquests criteris són: (I) l'oposició "classe" / "membre" i (II) l'oposició "conegut" / "nou".

Brucart no parla de l'**article** sinó dels **determinants**, i exclou d'aquesta categoria els **quantificadors**. L'ús dels determinants produeix la determinació del sintagma, que l'autor defineix com la *fixació de la referència del SN mitjançant la seva identificació contextual*.

Pel que fa al nostre treball i per comoditat, ja que hem decidit partir de l'italià, parlarem d'**article determinat** i d'**article indeterminat**, tal com fa Serianni, i també de l'**eliminació de l'article**, que produeix un **SN escaït** per a Brucart. El que ens interessa comparar és com les dues llengües apliquen de forma diferent un criteri teòric semblant referent a la determinació o indeterminació.

Estudi comparatiu

Prenem de forma sistemàtica l'esquema que presenta la *Grammatica italiana* de Serianni i comparem cada cas amb l'equivalent en català.

Serianni dóna per començar alguns exemples dels criteris principals per a l'ús de l'article determinat o indeterminat, basant-se en l'article de Renzi que ja hem esmentat.

- 1.il cane è un fedele amico dell'uomo
- 2.un cane è un fedele amico dell'uomo
- 3.voglio comprarmi un cane
- 4.voglio comprarmi il cane

Aquests criteris són els d'oposició (I) "classe" / "membre" i (II) "conegut" / "nou", que en principi són aplicables al català:

- 1.el gos és un fidel amic de l'home
- 2.un gos és un fidel amic de l'home
- 3.vull comprar-me un gos
- 4.*vull comprar-me el gos

És possible que la diferència en l'ús d'aquests criteris per a una llengua o l'altra depengui del substantiu, però això és justament el que pretenem esbrinar. El que és cert és que en català podem trobar exemples semblants a 4 perfectament possibles:

- 5.vaig a comprar un diari
- 6.vaig a comprar el diari

A 6, *el diari* és determinat perquè es tracta d'un diari conegut, perquè és el mateix que comprem cada dia. De la mateixa manera podrem parlar d'*anar a comprar el pa*, però no d'*anar a comprar els tomàquets*, si no els hem esmentat abans. El mateix Serianni indica que aquesta distinció no pot ser rígida, i dóna el següent exemple: si hem de proposar a un convidat un cafè decidirem si usar l'article determinat o bé l'article indeterminat segons allò que considerem "normal", o sigui que diríem

- 7.vuole prendere un caffè?

en cas que fos una hora anormal per al cafè, i en canvi

- 8.vuole prendere il caffè?

si n'és l'hora habitual. En català, en canvi, l'ús de l'article determinat en aquest cas seria molt més esporàdic, i és molt més freqüent usar l'article indeterminat o un sintagma escarrit:

- 9.vols prendre (un) cafè?
- 10.*vols prendre el cafè?

(10) només seria possible si hi hagués algun element que en delimités la referència: un esment anterior o bé algun complement preposicional:

- 11.vols prendre el cafè a la saleta?

Si anem a l'article de Renzi, que intenta fer un esquema més detallat (veg. TAV.II, pàg.10) de la distribució dels articles determinats i indeterminats, i també de l'eliminació de l'article, hi veiem que aquest fenomen, que seria el que correspon al n.

7 de l'esquema, és el que queda menys clar. Renzi li atribueix com a criteri distintiu les *presupposizioni comuni*, però adverteix que són *abbastanza difficili da stabilire* (p.13). L'exemple que proposa és el següent:

12.Andiamo a prendere il taxi

que en català només seria possible si es tractés d'un taxi ja esmentat o conegut d'alguna manera, i que en italià és possible simplement si el fet d'agafar un taxi és factible o si més no verosímil. D'aquí vindria la ironia en italià d'una frase com la següent:

13.Scavalcato il muro della prigione con una fune di lenzuola, prendono il taxi

perquè seria suposar que trobar-se un taxi esperant al peu del mur de la presó és la cosa més normal del món.

Podem afegir un exemple més, on la pronominalització ens posa encara més de relleu la diferència entre les dues llengües:

14.Il nonno ce l'avrà, il termometro!

L'avi en deu tenir un, de termòmetre!

La teoria de les *presupposizioni comuni* justifica tranquil·lament la forma italiana, ja que és normal que a les cases es trobi un termòmetre, però llavors no es pot justificar per quin motiu en català no fem servir també l'article determinat. El pronom, en conseqüència, és *en* en català, mentre era *lo* (en forma reduïda *l'*) en italià.

Brucart, per la seva banda, descriu les diverses classes de SN (definites, indefinites i escaïts) i l'oposició específic-inespecífic, però aquest criteri tampoc no ens ajuda a definir la discriminant que permet l'ús de l'article determinat en italià i l'impedeix en català. Efectivament, els exemples que proposa són *gairebé* tots traduïbles de forma literal a l'italià. Mostrem-ne només un parell:

14.Necessito veure el metge del poble

Devo vedere il medico del paese

(SN definit i inespecífic)

15.a)Vol fer un discurs brillant

Vuole fare un discorso brillante

(complement directe interpretat com a inesp.)

15.b)Va fer un discurs brillant

Ha fatto un discorso brillante

(lectura específica)

16.Ara es dedica a escriure discursos

Ora occupa il suo tempo a scrivere discorsi

A 16 ja comencem a veure com la classificació no és perfectament aplicable a l'italià, que admet en aquest cas, a part del SN escaït, un SN amb un partitiu: *scrivere dei discorsi*. Més endavant en tenim la confirmació quan Brucart indica que "el caràcter no delimitat dels SNs escaïts els fa útils a l'hora d'incorporar-se a enunciats de caràcter genèric, on el predicat no descriu un únic esdeveniment, sinó un conjunt d'ells"

(p.1454): això és cert igualment per a l'italià quan expressem professions i afeccions (*Repara cotxes – Ripara macchine; Escolta música clàssica – Ascolta musica classica*), però en canvi no ho és en sintagmes que expressen estereotips socials: *Duu bigotti – Ha i baffi; Té cotxe – Ha la macchina*.

Seguirem ara la sintaxi de l'article determinat segons Serianni:

- I. Funció demostrativa. L'ús és pràcticament idèntic en italià i en català.
- II. Noms de fonts. En italià no hi ha normalment l'article personal, encara que hi ha excepcions: és usat en alguns casos per als noms femenins, i per als masculins ho és sobretot en italià del nord. En català ja sabem que el seu ús no és homogeni a tot el territori, però és una característica notable de la nostra llengua.
- III. Cognoms. Serianni separa els noms de fonts dels cognoms perquè la regla és lleugerament diferent en un cas i en l'altre. La tendència general actual, de tota manera, és no fer servir l'article personal tampoc amb els cognoms, excepte si de cas, però no sempre, amb els de personalitats il·lustres: *il Manzoni, la Morante*.
- IV. Títols. La situació és semblant a les dues llengües (article obligatori amb *signore – senyor, imperatore – emperador...*; absent amb *santo – sant, fra – fra...*), però hi ha alguns casos de discrepància: en italià podem eliminar l'article davant de *papa* i de *re*: *papa Giovanni* era soprannominato "*il papa buono*"; *re Carlo* tornava dalla guerra...
- V. "Dio" e "Cristo". La situació és similar a les dues llengües.
- VI. Topònims. El problema és molt complex i el mateix Serianni admet que és difícil definir una regla general. El que podem dir és que normalment no hi ha article davant dels noms de ciutat, mentre sí que hi és, amb algunes excepcions, amb els noms de regions, estats i continents: diem *la Lombardia, la Catalogna, la Francia, l'Europa*. En català, en principi, no posem l'article, amb algunes excepcions: *el Canadà, la Xina*. Amb els noms de llacs, muntanyes, rius i mars, tant l'italià com el català usen l'article determinat. Amb els noms de carrers, places, etc, en italià se suprimeix normalment l'article, mentre en català en principi no: *andiamo a piazza Umberto – anem a la plaça del Rei* (però també podríem dir *a plaça Catalunya* (?))
- VII. L'article i el possessiu. A diferència d'altres llengües (francès, anglès, alemany, castellà), però igual que en català, en italià s'usa l'article també davant del possessiu. Distingim dos casos: a) els noms de parentiu, b) altres casos.
- VIII. a) Amb els singeniònims, si el substantiu és plural, l'ús de l'article és obligatori, mentre en singular podem distingir si es tracta d'una relació familiar molt propera o no gaire: *mio padre, mia madre, mio nipote, mio marito*, però en canvi *il mio patrigno* o *il mio fidanzato*. En català no hi ha aquesta distinció, però sí que trobem l'ús possible en aquests casos del possessiu àton: *mon pare, ma mare*. Notem encara que en italià és necessari l'ús de l'article amb els singeniònims quan manca el possessiu (excepte amb *mamma, babbo* i *papà*): *la bambina è uscita con il padre* i fixem-nos de passada que en aquest cas en català podríem entendre que es tracta del pare del o de la parlant, mentre en italià només pot tractar-se del pare de la criatura.
- IX. b) En italià s'omet l'article quan el possessiu és usat en funció de predicat, igual que en català, i també en cas que vagi acompanyat d'un nom: *il mon-*

do sarà mio – el món serà meu; non sono tuo collega - no sóc col.lega teu. Com veiem, en aquest cas el català prefereix la posició postnominal. Les diferències de matís que assenyala Serianni entre *Paolo è il mio amico* o *Paolo è mio amico* correspondrien a les diferències en català entre *en Pau és el meu amic* o *en Pau és amic meu*.

- X. Expressions de temps. L'ús de l'article determinat és semblant a les dues llengües davant de l'any i l'hora, mentre davant del mes l'italià no posa l'article (*l'esame sarà ad aprile – l'examen serà a l'abril*). Pel que fa als dies de la setmana, la presència o l'absència de l'article determinat afegeix algunes diferències de matís tant en italià com en català: *ci vediamo lunedì – ens veurem dilluns; ci vediamo il lunedì – ens veiem els dilluns* (en català usem el plural on l'italià usa el singular per indicar que l'acció es repeteix el mateix dia de cada setmana).

A continuació Serianni presenta l'article indeterminat la primera característica del qual és, en italià, que no té plural. Per a obviar aquest problema, la llengua pot usar el partitiu, cosa que pot crear problemes, per exemple perquè no admet una preposició *de*, o bé simplement suprimir l'article:

17.ho sentito un rumore, ho sentito dei rumori – he sentit un soroll, he sentit uns sorolls

18.nelle strade già solitarie lanterne di carro, (...) e uomini, s'allontanavano – pels carrers abans solitaris llums de carros, (...) i homes, s'allunyaven.

Com veiem, l'ús de l'article indeterminat seria semblant a totes dues llengües. De tota manera, i encara que ho haurem de veure amb un treball més aprofundit, creiem que són les dificultats causades pel fet de no tenir un plural d'aquest article indeterminat el que ha permès una major extensió en l'ús del determinat en italià respecte al català.

Serianni fa a continuació una llista de construccions on és possible l'omissió de l'article: a moltes locucions adverbials i a locucions verbals corresponents al significat d'un verb simple que serien semblants en italià i català (*per pietà, in conclusione, con astuzia*, etc; *aver sete – tenir set, cercare casa – buscar pis*) i a altres construccions com ara les que inclouen un complement de matèria (*una moneta d'argento*), les frases proverbials, etc. Indiquem només els casos en què hi ha discrepància entre les dues llengües:

a)En alguns complements de lloc, sobretot si són introduïts per *in*: *lavorare in fabbrica – treballar en una fàbrica; restare in camera – quedar-se a l'habitació*. Però en canvi: *vivere in provincia – viure a comarques*. I també *andare a casa – anar-se'n a casa*.

b)A les expressions *parlare italiano, inglese*, etc. Però en italià trobem molt més sovint, respecte al català, la mateixa construcció amb l'article: *parlare il greco*.

c)Als títols de llibres, etc, i fins i tot als titulars de diaris. Brucart també es refereix a aquests casos, indicant que als titulars de periòdics es poden arribar a trobar SNs escarits en posició preverbal, però ens sembla que l'italià ha portat més a l'extrem aquesta possibilitat. Si Brucart dóna aquests exemples trets del *Periódico de Catalunya*: *Hostesses giapponesi presentano una domanda per discriminació*, o *Metro i bus es reforçaran avui (...)*, no creiem que sigui possible, si més no de moment, en català el següent exemple tret d'un diari italià: *Vento solleva treno, sei morti in Giappone*.

Tornem ara a l'article de Renzi i als seus comentaris sobretot al punt 7 (*presupposizioni comuni*) del seu esquema, i vegem quines són les variables que influeixen sobre la presència o absència de l'article determinat en aquest cas. El que cal tenir en compte, però, és que el punt de vista respecte a l'italià és el de veure les possibilitats d'ometre l'article determinat, quan la normalitat és que hi sigui, mentre en català no és així. Dit això, per a Renzi es poden classificar els noms en tres grups ordenats dels més susceptibles de perdre l'article determinat als que ho són menys: 1. els que tenen les característiques –Comptable –Abstracte (*ha il latte* o *ha latte*; però en català tendiríem a dir *té llet*, més que no *té la llet*). 2. els noms –Comptables +Abstractes (*ha sete*, però també *chiedere giustizia* – *demanar justícia*). 3. els noms +Comptables +Abstractes (*in barca*, *fare scherzi*)

Pel que fa a la funció del nom, Renzi nota que la reducció de IL a $\emptyset$ és facilitada principalment per la posició prep.+N, en segon lloc per la posició d'Objecte, i finalment per la de Subjecte. El deterrent més fort per a la presència de l'article és evidentment el cas Vocatiu.

Respecte a la distribució sintàctica dels SNs escarits que presenta Brucart per al català, indiquem només que en italià, tal com vèiem a la classificació de Renzi, la funció de subjecte tendeix a no permetre l'omissió de l'article, i afegim que això és així també si la situació del subjecte és postverbal: *Finalment van aconseguir que arribés senyal a l'altaveu* – *Finalmente sono riusciti a far arrivare il segnale all'altoparlante*; *A Parc Juràssic hi surten dinosaures* – *A Jurassic Park ci sono dei dinosauri*. Podríem eliminar l'article en italià si hi hagués una determinació del nom: *Si vedevano dinosauri di tutti i tipi*.

Conclusions

La problemàtica sobre l'ús o l'omissió de l'article determinat o indeterminat és complexa tant en català com en italià i encara no hem aconseguit trobar quines són les discriminants decisives que hi influeixen. Creiem però que a partir d'aquest primer nucli descriptiu es pot continuar treballant i arribar a conclusions satisfactòries. Afegim en apèndix alguns casos que no hem tractat de manera específica però que són significatius.

Apèndix

1. *Hai il permesso per uscire da sola?*

Tens permís per sortir sola?

2. *Andare a scuola* – *Anar a l'escola* / *Anar a escola*; però en canvi *Andare al mare* – *Anar a la platja*

3. *Abbiamo la carta? Io ce l'ho.*

Tenim paper? Jo en tinc.

4. *Mi compri la pizza? Mi compri le caramelle?*

Em compres pizza? Em compres caramels?

5. L'hai guardata abbastanza, la televisione!
Ja n'has vist prou, de televisió! (≠ Ja l'has vista prou, la televisió!)

6. La minestra ce l'ha già, il sale.
La sopa ja en té, de sal.

7. Stasera parla alla Rai (alla radio)
Aquest vespre parlarà a Catalunya Ràdio (a la ràdio)

8. Guarda i cavalli! (mirant per la finestreta del cotxe uns cavalls que apareixen de sobte)
Mira! Cavalls!o bé Mira quins cavalls!